

„Kritické“ vydání a jeho úskalí

Olga Hostovská

olga.hostovska@seznam.cz

Když začátkem roku 1993 nečekaně zemřela vdova po Egonu Hostovském, naskytl se mi příležitost, s níž jsem vůbec nepočítala: můj nevlastní bratr Paul, jakožto dědic autorských práv, mi dal plnou moc, abych se mohla starat o otcovu literární pozůstalost. Složitě dědické záležitosti, ještě z pověření Reginy Hostovské, za nás na štěstí řešila (a dosud řeší) agentura Aura-pont.

Domnívala jsem se, že mou jedinou povinností je seznámit české čtenáře s dílem Egona Hostovského, ale až od „sametové“ revoluce uběhlo jen tři a půl roku, vůbec to nebylo snadné. Zájem byl především o žijící exilové autory, takže v polistopadové éře vyšla u nás jen jediná Hostovského kniha — román *Dobročinný večírek* (1990), který nakladatelství Melantrich nestačilo vydat v roce 1970 a o jehož vydání znovu usilovalo od roku 1988. Dlouhé jednání Odeonu s majitelkou práv, které se táhlo od její návštěvy na jaře roku 1990 zhruba rok, bylo uzavřeno smlouvou (prozatím) na tři tituly, z nichž jako první měly vyjít autorovy paměti (*Literární dobrodružství*, Nový domov, Toronto 1966). Byly zařazeny do Klubu čtenářů na rok 1993 jakožto „jeden z vrcholů české memoárové literatury“. Už nevyšly, přestože titul byl připraven k tisku, a Odeon v květnu 1994 ohlásil bankrot.

Zhruba v téže době vyšel (zásluhou malého nakladatelství ERM) první titul Spisů Egona Hostovského (1994–2002), na jejichž ediční přípravě jsem se podílela. Byla jsem přesvědčená, že jsem pro tu práci dostatečně vybavena. Během studií na FF UK jsem absolvovala seminář ediční práce s textem, který vedl dr. Rudolf Skřeček, živila jsem se většinou jako nakladatelská redaktorka a od roku 1988 jsem pracovala v nakladatelství Academia. Na druhé straně jsem si byla vědoma toho, že s knihami Egona Hostovského nebudu moci pracovat jen jako s díly zemřelého autora, kdy se přihlíží k tzv. vydání „poslední ruky“.

Z naší korespondence s otcem, jež trvala prakticky 18 let, jsem věděla, jak těžce nese ztrátu kontaktu s živým jazykem, kterou nemůže zcela nahradit ani četba knih, jež jsem mu posílala. Jeho vlastní knihy psané v exilu sice vycházely i v české verzi, ale většinou neprošly běžnou redakcí a navíc tiskaři mnohdy ani nebyli Češi, takže v korekturách se hlavně vychytávaly tiskové chyby. Otec se mnou v některých dopisech dokonce řešil i jazykové problémy, ale když se mě někdy v půli šedesátých let zeptal, jak přeložit výraz „xerox copy“, vůbec jsem netušila, o co se jedná, protože u nás žádné kopírovací mašiny neexistovaly.

Po srpnu 68 jsme v naší korespondenci věnovali jazykovým otázkám dost místa, protože jak to označil Hostovský parafrází Macharova citátu, „už nic jiného než jazyk nezbývá“. V dopise z 8. října 1968 mi napsal:

Já jsem úplně blbý z té nové češtiny a je dobře, že už nic nepíši. Arnošt Lustig ve svém dopise místo Čechy píše česko (s malým č), paní Zítková mi píše, že doma už nikdo nezná výraz běhoun na stůl a že se dnes říká ubrus, a v jednom čísle Plamene v referátu o „Cizincích“ píše, že by česká literatura „byla chudší bez něj“ (tj. jako beze mne). Kdybych coby dvanáctiletý kluk napsal „bez něj“, tak bych dostal kouli, ale tady mi řekl nedávny příchodí, že dnes se smí napsat bez něj. To tedy znamená, že dnes se „bez“ pojí s akusativem a ne s genitivem, čili že mohu napsat „přišla tam bez klobouk“? I v posledním vydání Trávníčka stojí: bez, předl. s 2.p. Dyť je to k posrání, co se všechno hrne na lidi v mém věku! Nejdřív 21. srpen a teďka „bez něj“. To je asi všechno proto, že jak jsem byl upozorněn, od prvního vydání Trávníčka až do toho posledního vydání jsem střídavě uveden a pak zase neuveden mezi excerpovanými autory, vždy podle toho, jestli byla situace nenormalizovaná, nebo zase normalizovaná. A teď se normalizuje.

Kdybys nebyla takový neznaob, tak bych tě prosil, aby ses pomodlila za návrat starých časů zcela nenormalizovaných, kdy běhoun čili nástolník byla stolní pokrývka ve tvaru pruhu, kdy česko byla půlka adjektiva československý a kdy tvá máma v Opočně šla se mnou do parku bez klobouku a ne bez klobouk. Amen

Dřív než jsem se pustila do ediční práce, udělala jsem si kartotéku sporných výrazů, aby zásahy do textu byly jednotné, a v roce 1995 jsem na druhé poláckovské konferenci v Rychnově nad Kněžnou (O Karlu Poláčkovi a o jiných) přednesla referát *K problémům archaismů v díle Egona Hostovského* (Hostovská 1995). Celou záležitost jsem také konzultovala s kolegou Alexandrem Stichem. Těžko radit, když u nás žádný podobný precedens neexistoval, ale přece jen mě Saša potěšil: prozradil mi, že rovněž Ivan Olbracht upravoval jazyk svého otce Antala Staška v knize *O ševci Matoušovi* (1952).¹ Pouze mi zdůrazňoval, že všechny zásahy musím uvést v doslovu. Což jsem dodržela.

Jak jsem uvedla ve své přednášce, problematickou stránkou Hostovského knih z hlediska dnešního vydavatele je „zvláště nadměrné používání genitivních vazeb a jmenných adjektivních tvarů v jmenném přísudku, [...] avšak tyto jevy nejsou ve všech knihách stejně frekventované: vyskytují se takřka důsledně v autorově předválečném období, částečně ustupují v knihách válečných a těsně poválečných a jejich frekvence se pak postupně zvyšuje v období druhé emigrace zhruba až do roku 1964, ale nenajdeme už tyto archaismy v posledních Hostovského pracích“ (Hostovská 1995, s. 223–224).

Mj. proto, že v šedesátých letech jsem už otci mohla posílat knížky českých autorů. Tento jev dokonce ani není typický pro spisovatele-emigranta. Do své přednášky jsem také pojala ukázky rozboru jazyka některých českých autorů, jak jsou uvedeny ve Šmilauerových skriptech *Nauka o českém jazyce* (1955). Nejméně archaický je jazyk Karla Poláčka. U Karla Čapka záleží na tom, jaké dílo psal. Jmenných adjektivních vý-

1 Stašek, Antal: *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*, s doslovem Ivana Olbrachta. Orbis, Praha 1952.

razů má v *Povídkách z kapes* doloženo na 100 stránkách 10 případů, v *Marsyovi* 62. Genitivu záporového je v *Čapkových Povídkách* 5,4 % a v *Marsyovi* 21,6 %. Vladimír Neff, Hostovského vrstevník, má na rozdíl od Poláčka ve svých knihách z poloviny čtyřicátých let velice složitá souvětí, bývají v nich závislosti až pátého i šestého stupně. Ovlivnily to nejspíš učebnice, podle nichž se učilo po roce 1918, a nezanedbatelný vliv na mladou generaci měl asi také jazyk TGM. V každém případě z naší korespondence s otcem je evidentní, že archaismy mu nebyly vlastní, že jen dodržoval dobový úzus.

Proto jsem byla nemile překvapená, když jsem se na konferenci pořádané FF UK v roce 2018 dozvěděla z referátu Štěpánky Paškové, editorky Hostovského dvou románů vydaných Českou knižnicí v témž roce, že právě *toto přemýšlení o ediční přípravě textu jako o úpravě „v autorově zájmu“* je kamenem úrazu spisů *Egona Hostovského*. Nakonec jsem se uklidnila, když jsem si uvědomila, že ani editoři *Babičky* Boženy Němcové nebyli schopni zaujmout jednotné stanovisko. Navíc problémem současné generace jazykových odborníků je podle mne skutečnost, že se opírají pouze o teorii, protože většinou nemají žádné praktické zkušenosti ani s redakční prací, ani s vyučováním pravopisu.

Já jsem učila češtinu v 7. třídách základní školy v Novém Kníně v letech 1959–60 a pravopis jsme procvičovali na začátku každé hodiny. Ovšem ani já jsem tehdy neměla vstřebané všechny úpravy, které do spisovné češtiny přineslo nové vydání pravidel českého pravopisu z roku 1957. To jsem zvládla, až když jsem začínala jako korektorka Státního nakladatelství dětské knihy. Později, v redakci umělecko-naučného oddělení SNDK, jsem často musela spolupracovat s autory, kteří se sice vyznali ve svém oboru, ale psaní nebylo zrovna jejich silnou stránkou. Jaksi se předpokládalo, že jazykovou podobu jejich díla vyřeší redaktor, který se někdy pak dokonce stal spoluautorem. Se stejným problémem jsem se později setkala v nakladatelství Academia. Co se beletrie týče, u takzvaných dělnických spisovatelů jako Franta Sauer, Vojtěch Cach nebo Václav Káňa, kteří byli dobře obeznámeni s prostředím, o němž psali, nikdo ani neočekával, že budou psát jako Gorkij. Definitivní podoba jejich prací zase byla úkolem redaktora. Marie Majerová, která velice dala na názor redaktorů, měla potřebu upravovat pozdější vydání svých knih, někdy i opakovaně. Ovšem jak přistupovat např. k Bezručovým *Slezským písním*, kde autor předělával každé následující vydání, většinou ovšem nikoli ve prospěch díla? Také Arnošt Lustig ve spolupráci s redaktory upravoval další vydání svých knih. Netuším, s jakým výsledkem. Spisovatelka Helena Šmahelová měla v SNDK svou stálou redaktorku Milenu Chlumskou, jíž svěřovala i své práce, které publikovala v jiných nakladatelstvích. Takže uplatňovat v takových případech přísná hlediska, která se používala pro kritická vydání klasiků, mi připadá dost iluzorní.

Další výrazná úprava pravidel českého pravopisu v roce 1993 nepochybně přispěla k tomu, že současný spisovný jazyk u nás dnes ovládá jen málokdo, nemluvě o tom, že do spisovné češtiny v poslední době pronikají různé moravismy (např. *oni ví místo vědí*) a dosud nespisovné výrazy, a v tisku i v rozhlasu se běžně tolerují slovesné nebo zájmené tvary, které nejen za Hostovského studentských let, ale i v době, kdy jsem pracovala jako redaktorka, byly posuzovány jako hrubky.

Co se mne osobně týče, domnívala jsem se, že Hostovského problémům rozumím. O životě v cizí zemi vím toho hodně, protože jsem se s ním potýkala já sama i všichni členové mé rodiny. Proto dokážu ocenit, co se podařilo Milanu Kunderovi: začal psát

jiným jazykem. Chápu ovšem, že nenašel odvahu přeložit svá francouzsky psaná díla do češtiny. Nejspíš by to byl od svých kritiků schytal.

Hostovský, patrně pro svůj jazyk, je u nás s oblibou řazen mezi autory třicátých let 20. století. Je pravda, že v té době byl co do počtu knih nejplodnější. Do roku 1938 jich vydal 11, tj. prakticky každý rok jeden titul. Během pohnutých čtyřicátých let jich dokázal napsat pět. V období druhého exilu, který trval 24 let, vydal jen 7 knih, ale jejich celkový rozsah je o plnou polovinu větší než rozsah jeho předchozí tvorby. Padesátá a šedesátá léta také patří k jeho nejúspěšnějšímu období. Přesto knihu paměti, kterou dokončil pár let před svou šedesátkou, považoval zřejmě za své poslední dílo a o vydání v angličtině, myslím, ani neuvažoval. Už tehdy si kladl otázku, zda bude vědět, kdy má přestat psát. Dvouletý pobyt v Dánsku (1964–66) a měnící se politická situace v Československu ho povzbudily k sepsání hry *Osvoboditel se vrací*. Byl ale velmi nejistý, uvědomoval si, že se pustil do žánru, kterému nerozumí, a věc konzultoval s přítelem Josefem Trägrem a později i s dalšími odborníky, protože hra byla určena pro českou scénu, a dokonce ji měl režirovat Václav Hudeček. Dodnes neznám, jaké byly skutečné názory pánů Trägra, Ornesta a Drmoly, z nichž ten prostřední Hostovského dokonce osobně navštívil, ale domnívám se, že se jim po srpnu 1968 ulevilo, že záležitost nebudou muset řešit.

Novelu *Epidemie*, poslední své dílo, napsal Hostovský během dvou měsíců — v lednu a únoru 1970 (vyšla pár měsíců před jeho smrtí). Kdyby si dal někdo práci a porovnal ji s jeho předchozími díly z druhé emigrace, zjistil by, jak se od nich jazykově výrazně liší. Posrpnová emigrační vlna poskytla Hostovskému možnost setkat se s mnoha krajany, a občasná stolní společnosti konané v jeho domě v South Orange (N.J.) mu konečně vynahradyly to, co mu kdysi poskytovala tzv. pražská kavárna, která byla nepochybně inspiračním zdrojem mnoha příslušníků jeho generace. Navíc knihu pro exilové nakladatelství Index redigoval Pavel Buksa (jako spisovatel známý čtenářům pod jménem Karel Michal), který v korespondenci Hostovskému např. vysvětloval, že oslovení *vašnosta* se už u nás nepoužívá.

Domnívám se, že naši současní jazykoví odborníci se na jedné straně rozhodli, že spisovná čeština je mladý jazyk, který se — např. na rozdíl od itaštiny — stále ještě vyvíjí, a podle toho s ním pracují. Na druhé straně ovšem lpějí na protichůdných zásadách, jak nutno vydávat knihy zemřelých autorů. V každém případě je nepochybné, že mnohé knihy, s nimiž se naši rodiče jako děti bez problémů seznamovali, byly pro generaci jejich vnuků nesrozumitelné. Co se zahraničních autorů týče, řeší se to novým překladem. Státní nakladatelství dětské knihy (pozdější Albatros) se mnohdy uchýlovalo k převyprávění, které je u nás oblíbené dodneška. Ze zahraničních knih prošla úpravou dlouhá řada titulů — např. Marie Majerová převyprávěla Hugovy *Bídničky*,² Vladimír Neff další Hugovy romány,³ J. V. Pleva *Robinsona Crusoe*,⁴ František

2 Hugo, Victor: *Kozeta. Gavroš*, přel. a pro mládež upravila Marie Majerová. SNDK, Praha 1953; Hugo, Victor: *Ubožáci*, přel. a předmluvu napsala Marie Majerová, pro mládež upravily Marie Majerová a Marie Loulová. SNDK, Praha 1961.

3 Hugo, Victor: *Devadesát tři*, přel. a pro mládež upravil Vladimír Neff. SNDK, Praha 1953; Hugo, Victor: *Dělníci moře*, přel. a pro mládež upravil Vladimír Neff. SNDK, Praha 1954.

4 *Robinson Crusoe*. Podle románu Daniela Defoe volně vypravuje Josef V. Pleva. SNDK, Praha 1960.

Hrubín pohádky z *Tisíce a jedné noci*,⁵ z mladších Hana Prošková Michaelisové Bibi (zhruba sto let po autorčině narození)⁶ a v poslední době Ondřej Neff modernizuje svou celoživotní lásku Julesa Verne. Došlo i na české klasiky. V roce 1985 vyšly pt. *Mahulena krásná panna* slovenské pohádky Boženy Němcové, kde Jaroslav Seifert pokrýl svým jménem signatáře Charty Jiřího Brabce.⁷ Němcové české pohádky později převyprávěla Slávka Kopecká.⁸

Kritická vydání spisů, jak už bylo řečeno, vycházejí obvykle z tzv. „vydání poslední ruky“, tj. z poslední podoby textu, který byl publikován ještě za autora života. Je to dobré řešení pro klasiky i pro většinu příslušníků Hostovského generace, kteří si své knihy z třicátých a čtyřicátých let stačili upravit v pozdějších vydáních. Musíme si ovšem přiznat, že úpravy textů, k nimž docházelo v padesátých letech 20. století (a to nejen u žijících autorů), také neznamenaly vždy „vylepšení“; byly ovlivněny především stávající politickou situací.

Co se týče kritického vydání Hostovského v České knihovnici (2018), čtenář si zde užije pozoruhodných jazykových zajímavostí. V románu *Dům bez pána* (1937) se mj. setkává se spoustou ukázek genitivu záporového, o němž už Česká mluvnická Havránka a Jedličky z roku 1960 píše, že je v dnešním živém spisovném jazyce na ústupu a má povahu knižní (Havránek — Jedlička 1960, s. 379). V reedici románu *Půlnoční pacient* (1954, č. 1959) zase má možnost sledovat, jak se autor v druhé emigraci bez pomoci redaktora potýkal s angličtinou a jak mu chyběl kontakt se soudobou češtinou, nejenom tou mluvenou, ale i literární. (Hrabalovy *Hovory lidí* vydal Spolek českých bibliofilů v září 1956, tedy tři roky před českým vydáním *Půlnočního pacienta*.)⁹

A tak se ptám: proč by nebylo možno po spisovatelově smrti upravit text „v autorově zájmu“ (zvláště když všechny úpravy jsou zaznamenány), a to zvláště v případě, že on sám k tomu za svého života nedostal příležitost?

PRAMENY

Hostovský, Egon: *Dům bez pána*. Melantrich, Praha 1937; 2. vyd. Spisy Egona Hostovského, sv. 3, ERM, Praha 1994; 3. vyd. Česká knihovnice, Ústav pro českou literaturu AV ČR — Host, Praha — Brno 2018.

Hostovský, Egon: *Nezvěstný*. Nový domov, Toronto 1955; 2. vyd. Spisy Egona Hostovského, sv. 7, ERM, Praha 1994; 3. vyd. Mladá fronta, Praha 2011.

Hostovský, Egon: *Dobročinný večírek*. Moravian Library, New York 1958; 2. vyd. 68 Publishers, Toronto 1985; 3. vyd. Melantrich, Praha 1990; 4. vyd. Spisy Egona Hostovského, sv. 6, Akropolis, Praha 2002.

Hostovský, Egon: *Půlnoční pacient*. Universum Press Company, New York 1959; 2. vyd. Mladá fronta, Praha 1969 (titul už nesměl být distribuován, celý náklad 20 000 výtisků šel

5 Hrubín, František: *Pohádky z Tisíce a jedné noci*. SNDK, Praha 1956.

6 Bibi, volně podle knih K. Michaelisové vypráví Hana Prošková. Albatros, Praha 1975.

7 *Mahulena krásná panna*. Slovenské pohádky a pověsti Boženy Němcové vypravuje Jaroslav Seifert. Albatros, Praha 1983.

8 *Klasické české pohádky*. Na motivy B. Němcové převyprávěla Slávka Kopecká. Fragment, Praha 2013.

9 Hrabal, Bohumil: *Hovory lidí. Dvě povídky*. Spolek českých bibliofilů, Praha 1956.

do stoupy); 3. vyd. Spisy Egon Hostovského, sv. 8, Akropolis, Praha 1997; 4. vyd. Česká knižnice, Ústav pro českou literaturu AV ČR — Host, Praha — Brno 2018.

Hostovský, Egon: *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Nový domov, Toronto 1966; 2. vyd. Spisy Egon Hostovského, sv. 12, ERM, Praha 1995.

Hostovský, Egon: *Epidemie*. In týž: *Osvoboditel se vrací*. Index, Köln 1972; 2. vyd. Spisy Egon Hostovského, sv. 10, Nakl. Franze Kafky, Praha 1997.

Hostovský, Egon: *Osvoboditel se vrací*. Index, Köln 1972; 2. vyd. in *Divadelní revue* 5, 1994, č. 1, s. 60–92.

LITERATURA

Havránek, Bohuslav — Jedlička, Alois: *Česká mluvnice*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1960.

Hostovská, Olga: Jazyková stránka Hostovského knih z období jeho druhé emigrace. *Literární noviny* 4, 1993, č. 26, 1. 7., s. 5.

Hostovská, Olga: K problémům archaismů v díle Egon Hostovského. In: Jaroslav Kolár

(ed.): *O Karlu Poláčkovi a o jiných. Sborník příspěvků ze symposia Karel Poláček a historie židovské kultury ve východních Čechách*. Albert, Boskovice 1995, s. 223–228.

Šmilauer, Vladimír: *Učebnice větného rozboru*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1955.

